

KOMPLEXNÍ ŘEŠENÍ DEMOGRAFICKÉHO PROBLÉMU

Současný stav

Základním ukazatelem, podle kterého posuzujeme charakter obyvatelstva, je úhrnná plodnost. Ukazatel nám udává počet dětí, které by se narodily souboru 1000 žen během jejich reprodukčního období. Dosahuje-li ukazatel úhrnné plodnosti hodnoty 2,1, pak v současných podmínkách nízké dětské úmrtnosti je možno tvrdit, že je zajištěna prostá reprodukce obyvatelstva bez významnějšího přírůstku nebo úbytku. Pokud klesne pod hodnotu 2,1, signalizuje to reprodukci početního stavu populace s tendencí dlouhodobého snižování. V případě poklesu na 1,2 – 1,3, jak je tomu v současnosti, to znamená budoucí skokový pokles počtu ekonomicky aktivních jedinců, a z toho plynoucí téměř dvojnásobné ekonomické zatížení v příští generaci.

Současné mínění odborníků – sociologů a ekonomů se dá shrnout jako rezignace spojené s vyčkáváním na údajně nevyhnutelný výbuch demografické bomby, jenž má charakterizovat zadlužování státu a kolaps důchodového systému, který nebude moci být z důvodu enormní nákladnosti financován.

Dvě příčiny

První závažnější i když nepřímá příčina úbytku nově narozených dětí je v oblasti starobních důchodů. Je způsobena tím, že rodiče prostřednictvím výchovy svých dětí (a tím i nákladů na ně) investují nejen na svůj důchod, ale také na důchod bezdětných vrstevníků. Bezdětní jsou tak zcela zbaveni odpovědnosti za své důchodové zajištění, neinvestují v ekonomicky aktivní části života žádné prostředky do výchovy dětí nebo ukládáním peněz, ze kterých by mohli oprávněně čerpat svůj budoucí důchod a mohou tak bezostyšně „stavět na dětech cizích lidí“. Občané, kteří si děti „nepořídí“ a nevychovejí ani minimální počet dětí v rodině, ušetří podle současných relací během 18 let, tj. do plnoletosti dětí, zhruba dva a tři čtvrtě miliónu korun a na svůj vlastní důchod nevloží do I. průběžně financovaného důchodového pilíře ani korunu. Přesto jsou na tom jako důchodci ještě lépe než rodiče dětí, zejména matky dětí, protože ty musely přerušovat kvůli dětem svoji pracovní kariéru a v průměru mají právě z toho důvodu nižší započítatelný příjem, ze kterého se určuje výše důchodu.

Druhá přímá příčina tkví v oblasti danové. Stát pohlíží na výchovu dětí jako na soukromou věc, nikoliv jako na investici do budoucnosti, a odčerpává pracujícím rodičům na daních stejné částky jako bezdětným. Tímto způsobem (pomineme-li odpisy na děti v příznacích k dani z příjmu a přídavky na děti) stát téměř zcela zbavuje pracující rodiče finančních prostředků nutných na výchovu dětí.

Taková politika státu v současnosti je nejen popřením společenského řádu, ve kterém údajně žijeme, takováto politika je ze strany státu přímo „rozšlapáváním zlatých vajec“. Expertní komise nadace Roberta Bosche *Rodina a demografická změna* se své zprávě zveřejněné v polovině prosince 2005 (*Expertní...*, 2006) srovnávala náklady a příjmy státu z každého narozeného dítěte za celý jeho život. Vyplynulo z ní, že každé dítě přináší státu v průměru čistý zisk 76 900 eur (2 mil. 190 tisíc Kč). Jedná se sice o německé prameny, kdo se ale odváží tvrdit, že ani do 20 až 25 let, kdy dnešní děti budou ekonomicky aktivní, nejsme schopni dosáhnout v České republice produktivity práce srovnatelné s Německou spolkovou republikou?

Výsledkem této danové politiky je finanční propad rodiny s dětmi ve srovnání se stejně placenými bezdětnými již při dvou dětech na polovinu částek, které mají na jednoho člena k dispozici bezdětní. Pokud je v rodině více dětí, rodina se zcela bez viny rodičů propadá do enormního finančního deficitu ve srovnání s bezdětnými, a to s každým dalším dítětem hlouběji. To znamená, že bezdětní, kteří neinvestují do budoucnosti prostřednictvím výchovy dětí, mají velké finanční přebytky (mohou vytvářet úspory), zatímco v rodinách s dětmi je peněz chronicky nedostatek.

Shrnutí dvou příčin

Kdybychom firmám nastolili stejné podmínky jako rodičům, tzn., že by firmy financovaly vše ze zdaněných peněz podrobených všem odvodům (zdravotní a sociální pojištění), dále by nemohly uplatnit odpočty DPH a následně by se jim všechny výnosy „znárodnily“ a přerozdělily ve prospěch těch firem, které žádné náklady nefinancovaly, tak se velmi rychle nevyrabí, neposkytují služby, ani se nestaví. Rodina je úplně stejná ekonomická jednotka a jen díky pracujícím rodičům, ochotným obětovat značnou část svých pracovních příjmů ve prospěch svých dětí, není zde kolaps tak rychlý. Počet takových rodičů se ovšem rychle zmenšuje.

Důsledky této státní politiky

Stárnutí populace spojené s enormním úbytkem dětí a mládeže a rychle se zvyšující průměrný věk obyvatelstva, vede k dramatické změně poměru platů a příjemců důchodů.

Vyhodnocení dosavadních opatření

Lze konstatovat, že v této oblasti dosud chyběl rozbor skutečných příčin, který by stát nebo jednotlivé politické strany uchopily a na jeho základě navrhly systémová opatření. K řešení nepřispěla ani *Bezdělkova komise* vytvořená k přípravě důchodové reformy. Ta jen propočítávala finanční toky při naprosté absenci lidského faktoru v prvotních výpočtech. Nemohlo tomu být ani jinak, protože v odborné veřejnosti i v politice ještě nedošlo k porozumění toho, co umožnil tzv. moderní systém sociálního zabezpečení tím, že zcela oddělil hodnoty neoddělitelné – svobodu a odpovědnost. Z téhož důvodu jsou rodinné politické koncepty vzájemně si konkurujících politických stran pro řešení problémů nepoužitelné. V praxi provedené nesystémové spíše jen populistické kroky (např. zvýšení porodného a rodičovského příspěvku) nic neřeší a přitom celkové odčerpávají ze státní pokladny miliardy korun.

Podobná situace je v penzijních fondech, kde si na jedné straně připlácí formou tzv. penzijního připojištění milióny lidí na budoucí důchod do II. spořicího pilíře, přičemž státní příspěvek je poskytován ve výši, která zvýhodňuje platby do 500 Kč měsíčně, ačkoliv skutečné spoření na důchod by bylo při vkladech reprezentujících nejméně 4000 Kč měsíčně. Přitom podpora tohoto pseudo-důchodového spoření stojí státní pokladnu také nemalé částky v řádech miliard korun. Navíc rodiče dětí nutíme k dalšímu, duplicitnímu spoření na důchod, ačkoliv na svůj důchod v I. průběžně financovaném důchodovém pilíři rodiče investují prostřednictvím výchovy svých dětí.

Z celkového pohledu se jedná o situaci, kterou lze označit jako kolektivní potlačení nežádoucích, protože nepopulárních informací. Přitom jde o celou řadu skrytých opatření již na úrovni státu. Např. daň ve výši 26 % skutečné úhrnné mzdy, která včetně příslušného zdanění chybí na výplatním pásce. Systémově nesprávné, matoucí názvy zákonů o pojištění (důchodové a zdravotní „pojištění“), ačkoliv se jedná o daň. Navíc daň, v případě důchodů, neoddělenou od státního rozpočtu. Dále jde o naprosté potlačení nových vědeckých poznatků dávajících do souvislosti důchodové systémy, v nichž chybí zohlednění počtu vychovaných dětí s enormně nízkou porodností (*Boldrin – De Nardi – Jones*, 2005). V neposlední řadě se jedná o přesvědčování veřejnosti, že stát podporuje rodiny s dětmi, ačkoliv v případech pracujících rodičů jde naopak o jejich neoprávněné zdanění, které způsobuje v rodinách chronický nedostatek peněz potřebných na výchovu dětí (*Patta*, 2006). Příkladem může být rodina s nejběžnější mzdou, kde každý z rodičů má plat 15 500 Kč hrubého a vychovává čtyři děti. Jejich celkové zdanění činí 12 889 Kč a díky tomu připadá na jednoho člena této rodiny 39 % částek, které mají k dispozici bezdětní se stejným platem. Je tomu tak přesto, že investují do dětí jen do doby jejich plnoletosti několik miliónů. Rodina se čtyřmi dětmi tak investuje za normálních demografických poměrů do budoucnosti téměř dvakrát více a při současném koeficientu úhrnné plodnosti 1,3 více než trojnásobek peněz i pracovního úsilí ve srovnání s průměrnou rodinou. Kdyby náklady na výchovu dětí byly uznány jako investice, nepropadaly by se ekonomicky takové rodiny tak, jako je tomu dnes, ze 12 300 Kč na 4800 Kč měsíčních disponibilních zdrojů na jednoho člena domácnosti ve srovnání se stejně placenými bezdětnými, a to při zápočtu daňového zvýhodnění dětí, dětských přídatků a sociálních příplatků!

Komplexní řešení

Obecně první systémový krok, důchodová reforma, mladým lidem sdělí, že by měli přivést na svět nebo osvojit děti a řádně je vychovat. Pokud tak neučiní, nemohou nadále spoléhat na to, že jim budou přispívat na důchod děti cizích lidí, do jejichž výchovy neinvestovali. Bezdětní si proto musí zabezpečit své stáří masivním spořením do II. povinně spořicího důchodového pilíře v ekonomicky aktivní etapě života. Takto pojatá důchodová reforma by obnovila nedělitelný vztah svobody a odpovědnosti a tedy řád věcí blízký přirozenému stavu a zásadním způsobem přispěla k reprodukci a rozvoji společnosti.

Nejlevnější řešení, protože beznákladové, je postupné a tedy sociálně citlivé vyloučení bezdětných v průběhu jedné generace z I. průběžně financovaného důchodového pilíře a jejich převedení do II. spořicího pilíře. Současně se postupně, pomocí koeficientů prodlouží nebo zkrátí věkový limit odchodu do starobního důchodu u pracujících rodičů v závislosti na počtu vychovaných dětí.

Důchodová reforma musí splňovat řadu podmínek

Konkrétně musí:

- být demokratická, tzn. poskytnout možnost volby, zda si občan chce přispět na budoucí starobní důchod výchovou dětí nebo ukládáním peněz,
- respektovat rovnost žen a mužů,

- dopomoci k řešení naprosto principiálního problému, kterým je nepochybně dostatek dobře vychovaných dětí, budoucích plátců daní,
- být administrativně nenáročná, aby po zavedení nezvýšila počty úředníků,
- musí být sociálně citlivá, což je dosaženo dlouhým přechodným obdobím, kdy v průběhu jedné generace dojde k postupnému odchodu bezdětných z I. průběžně financovaného důchodového pilíře plynu do II. spořicího,
- jasně sdělit mladé generaci, že na svůj důchod si musí během ekonomicky aktivní části života přispět, buď dobře vychovanými dětmi do I. průběžně financovaného pilíře, nebo penězi investovanými do II. spořicího pilíře,
- odstranit nemravnou generační solidaritu, ve které občané řádně investující do své důchodové budoucnosti prostřednictvím výchovy dětí, podporují z povinnosti ve stále větším rozsahu důchodové zabezpečení občanů jen konzumujících,
- modifikovaný odchod prarodičů do důchodu by přispěl k obnovení mezigeneračních vztahů v rodinách, částečně odlehčil rodičům při výchově dětí a mohl usnadnit předávání národního dědictví další generaci.

Obecně druhý systémový reformní krok, sociální reforma, musí obnovit rozvoj společnosti a postupně rovnováhu státních financí. Základ sociální reformy se nachází v daňové oblasti, protože daňový systém je prvotní příčinou chronického nedostatku peněz v ekonomicky aktivních rodinách s dětmi, a tím přímo omezuje investice do lidského kapitálu (zde dobře vychovaných dětí). Přitom se jedná o kapitál, který jako jediný skutečně zajišťuje budoucí prosperitu společnosti a státu. Proto změna v daních, ve smyslu uznání nákladů vynaložených na výchovu dětí jako investice odečitatelné od daňového základu, je nezbytným jádrem reformy. Je třeba opustit filozofické konstrukce, deficitně zdůrazňující jen společenskou stránku člověka. Tím, že potlačují ekonomickou část aktivit člověka, opomíjejí rub téhož a vtěleny do zákonů jsou příčinou současného stavu. Rodiče musí malého človíčka opatřit tisícem věcí, obklopit ho péčí, věnovat mu hodně času (využitelného i jinak), vychovat ho, podporovat jeho zvědavost a následně mu umožnit i vystudovat. To stojí rodiče mnoho úsilí i peněz po dobu osmnácti i více let. Vydání rodičů do výchovy dětí, čistě po ekonomické stránce, jsou investicí do lidského kapitálu, a proto je musíme při výpočtu daní odečíst jako náklady od daňového základu. Že se jedná o pravé a tedy nepravě opomíjené investice, potvrzuje vyčíslitelný vysoký čistý zisk státu, který přináší státní pokladně narozené dítě v průměru za celý život.

Sociální reforma musí splňovat řadu podmínek

Konkrétně musí:

- odstranit současný nepoměr mezi investicemi do lidského kapitálu a jeho zdaněním,
- jasně sdělit mladé generaci změnu v dosavadní preferenci od bezbřehých nároků k odpovědnosti každého jednotlivce za svůj svobodně zvolený životní styl,
- dopomoci k řešení naprosto principiálního problému, kterým je nepochybně dostatek dobře vychovaných dětí, budoucích plátců daní,
- být sociálně citlivá,
- odstranit nezaviněné sociální deklasování pracujících rodičů a jejich dětí již z toho důvodu, že to právě silně omezuje vzdělávací schopnost dětí,
- umožnit rodičům, aby sami byli schopni ze svých příjmů v rámci vlastní odpovědnosti vychovávat své děti. Nelze nadále trpět neodůvodněné zdanění rodin s dětmi, při současném poskytování nedostačující sociální pomoci ze strany státu. Takový postup hrubě odporuje demokratickým principům. Ten, kdo dělá z pracujících rodičů a jejich dětí zcela bezdůvodně příjemce almužny, zabraňuje v rodinách učení se svobodě a odpovědnosti za sebe sama,
- sociální dávky vrátit jejich původnímu významu, to znamená vyplácet je jen tam, kde rodiče nejsou sami schopni zajistit si alespoň minimální příjmy.

Podmínkou úspěchu reformem je komplexní řešení

Pokud schválí zákonodárny orgán jen důchodovou reformu, v demografické situaci se to v podstatě neprojeví. Jednoduše proto, že v myšlení mladých lidí je důchod vzdálen tisíc let a nikoliv reálných čtyřicet let. Důchodová reforma sama o sobě postrádá bezprostřední motivaci pro mladou generaci.

V případě schválení jen sociální reformy mladí lidé bezprostředně pocítí ekonomickou motivaci a skutečně dojde k podstatnému nárůstu počtu narozených dětí. Na základě pečlivého rozboru období 70. let a problematiky tzv. Husákových dětí, lze předpovědět, že pouhá přímá, i když masivní ekonomická motivace, není sama o sobě schopna trvale zajistit rození dětí nad hranici prosté reprodukce. Efekt bude jen dočasný, ne delší deseti let, vzhledem k chybějící nepřímé motivaci v podobě důchodové reformy,

kteřá pro mladou generaci zcela vyloučí bezdětné z I. průběžně financovaného a státem garantovaného důchodového pilíře a vytvoří potřebné, přirozené, a tím i časově neohraničené pronatalitní prostředí.

Ekonomické zdůvodnění návrhu komplexního řešení

Vzhledem k odečtu nákladů na výchovu dětí z daní dojde k určitému propadu ve výběru daní u pracujících rodičů se třemi a více dětmi. Propad bude ovšem omezen jednak celkovými mzdovými náklady, tj. skutečným výdělkem rodičů, od kterého je možné náklady na výchovu odečíst. Dále je skutečností, že rodiny se třemi a více dětmi tvoří dnes ve státech EU velmi nízké procento domácností, stejně jako v ČR, kde to představuje 8,3 % všech rodinných domácností s dětmi (ČSÚ, 2001). Z toho rodiny se třemi dětmi tvoří 6,9 % a rodiny se čtyřmi a více dětmi 1,4 % těchto rodinných domácností a navíc představují velmi heterogenní skupinu, kde část rodin je závislá z větší části nebo plně na sociálních dávkách, což neumožňuje náklady na výchovu dětí odečíst.

Z uvedených důvodů se částka propadu příjmu státní pokladny bude pohybovat pod hranicí, kterou nás již dnes stojí dodatečné vydání státní pokladny kryjící deficity v důchodovém, sociálním a zdravotním pojištění.

Ivo Patta

Literatura

- Boldrin, Michele – De Nardi, Mariacristina – Jones, Larry E. *Fertility and Social Security*. 2005. Massachusetts: National Bureau Economic research, Working Papers 11146.
- Experti v SRN: *Chceme zvláštní důchod pro rodiče*. 2006. Rodinná politika, leden–únor, s. 2. Dostupné z: http://www.obcinst.cz/Newsletter/Monitor01_06.pdf
- Patta, Ivo. 2006. *Proč nemáme na výchovu dětí?* Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/blogy-a-nazory/clanek.phtml?id=109032>
- Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Pramenné dílo*. 2005. Praha: ČSÚ.

Alena Šubrtová: Dějiny populačního myšlení v českých zemích

Česká demografická společnost (za podpory Rady vědeckých společností ČR) vydala 2. doplněně vydání práce významné české historičky Aleny Šubrtové. Čtenář je v 9. kapitolách: **I. Od nejstarších dob k renesanci, II. Populační myšlení husitského a pohusitského období, III. Populační myšlení v předbělohorských Čechách, IV. Populační myšlení pobělohorského období, V. Od merkantilismu k fysiokratismu. Populacionismus v období osvícenského absolutismu druhé poloviny 18. století, VI. Populační otázky v sociálně politickém a ekonomickém myšlení druhé poloviny 19. století, VII. Vývoj populačního myšlení v období mezi dvěma světovými válkami, VIII. Od konce druhé světové války do roku 1989 a IX. Populační myšlení po roce 1989** seznamován se základními rysy českého a světového populačního myšlení. Kniha je doplněna dalšími oddíly: Literaturou, anglickými resumé jednotlivých kapitol a Jmenným rejstříkem.

Distribuci provádí Česká demografická společnost, Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel.: 221 851 418, fax: 224 920 657, e-mail: teskova@natur.cuni.cz